

Öğr. Gör. Halil İbrahim GEMİCİ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dil Eğitim & Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi
Sakarya/TÜRKİYE
halilibrahimgemici@subu.edu.tr
ORCID

**DÎVÂNU LUGÂTİ'T TÜRK'TE
ÇOCUKLARLA İLGİLİ
KULLANILAN SIFATLAR VE BU
SIFATLARIN TÜRKİYE
TÜRKÇESİNDEKİ DURUMU**

THE ADJECTIVES USED IN
DÎVÂNU LUGÂTİ'T TÜRK ABOUT
CHILDREN AND THE STATUS OF
THESE ADJECTIVES IN TURKEY
TURKISH

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 02.08.2023	Received Date: 02.08.2023
Kabul Tarihi: 01.02.2024	Accepted Date: 01.02.2024
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2024	Date Published: 30.04.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Gemici, Halil İbrahim, "Dîvânu Lugâti't Türk'te Çocuklarla İlgili Kullanılan Sıfatlar ve Bu Sıfatların Türkiye Türkçesindeki Durumu", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 10, Sayı 20, Bahar 2024, s. 346-366.

Gemici, Halil İbrahim, "The Adjectives Used in Dîvânu Lugâti't Türk About Children and the Status of These Adjectives in Turkey Turkish", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 10, Volume 20, Spring 2024, p. 330-345.

10.28981/hikmet.1336803

Öğr. Gör. Halil İbrahim GEMİCİ

**DÎVÂNU LUGÂTİ'T TÜRK'TE ÇOCUKLARLA İLGİLİ KULLANILAN SIFATLAR VE BU
SIFATLARIN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ DURUMU**

THE ADJECTIVES USED IN DÎVÂNU LUGÂTİ'T TÜRK ABOUT CHILDREN AND THE
STATUS OF THESE ADJECTIVES IN TURKEY TURKISH

ÖZ

Dîvânu Lugâti't-Türk Türk dili tarihi açısından son derece önemli bir eserdir. Bu eser Türk kültürü ve kavimleri hakkında oldukça değerli bilgiler vermesinin yanı sıra zengin söz varlığı ile Türk dili bağlamında başvurulabilecek en kapsamlı kaynaklardan biridir. Eser içerisinde pek çok kavram grubuyla ilgili sözcüklere rastlanır. Bu kavram gruplarından birini de çocukla ilgili dil malzemesi oluşturur. Bu çalışmada Dîvânu Lugâti't-Türk'te çocuklarla ilgili kullanılan sıfatlar ele alınmıştır. Öncelikle Dîvânu Lugâti't-Türk'te çocuklarla ilgili kullanılan on bir adet sıfat tespit edilmiştir. Bu sıfatlar "tek başına kullanılan sıfatlar" ve "ogul/kız ismiyle beraber kullanılan sıfatlar" olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra bu sıfatlar tarihî-karşılaştırmalı yöntemle incelenmiş ve sıfatların Türkiye Türkçesindeki durumları değerlendirilmiştir. Böylece Dîvânu Lugâti't-Türk'te çocuklarla ilgili sıfatların görünümü ve kullanımı hakkında genel bir yoruma ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dîvânu Lugâti't-Türk, Türkiye Türkçesi, Tarihî-Tarşılaştırmalı Yöntem, Çocuk, Sıfat.

ABSTRACT

Dîvânu Lugâti't-Türk is an extremely important work in terms of the history of Turkish language. In addition to providing valuable information about Turkish culture and Turkish tribes, this work is one of the most comprehensive sources that can be used in the context of Turkish language with its rich vocabulary. There are words related to many concept groups in the work. One of these concept groups is the language material related to children. In this study, adjectives used about children in Dîvânu Lugâti't-Türk have been discussed. First of all, eleven adjectives used about children in Dîvânu Lugâti't-Türk were identified. These adjectives are divided into two groups "adjectives used alone" and "adjectives used with the noun ogul/kız". Then, these adjectives are analyzed by the historical-comparative method and their status in Turkey Turkish is discussed. Thus, it has been tried to reach a general comment on the appearance and use of adjectives related to children in the Dîvânu Lugâti't-Türk.

Keywords: Dîvânu Lugâti't-Türk, Turkey Turkish, The Historical-Comparative Method, Child, Adjective.

Giriş

Çocuk, kuşkusuz bir toplum için çok önemli bir unsurdur. Toplumun en küçük yapı taşının aile olduğu düşünülürse bu yapı taşının en küçük üyesi de çocuktur. Bu yüzden çocuğun yetişmesi toplum açısından son derece önemlidir. Çocuğun hem maddî hem de manevî açıdan nitelikli ve donanımlı bir şekilde yetişmesi toplumun geleceği için büyük avantaj sağlayacaktır. Bugünün çocukları yarının yetişkinleri olacağı için bu farkındalığa sahip olan toplumlar çocuklarının yetişmesi ve eğitilmesi için önemli bir gayret sarf edeceklerdir. Çocuğun sahip olduğu bu değer ve önem doğal olarak dile de yansımaktadır. Sözelimi Türk dili çocukla ilgili zengin bir söz varlığına sahiptir. Türkçenin söz varlığında çocuk dilinden sözlüğe madde başı olarak geçmiş sözcükler, çocukların oynadıkları oyunların isimleri, çocuklara yönelik deyimsele ifadeler, çocuklarla ilgili sıfatlar vb. pek çok unsura rastlanır. Türk dilinin geçmişinde kaleme alınan birçok eserde de çocuklarla alakalı bilgilere rastlamak mümkündür.

Bu çalışmanın ana gayesi *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te (DLT) çocuklarla ilgili kullanılan sıfatları belirlemek ve bu sıfatların tarihî Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesindeki görünümünü ortaya koymaya çalışmaktır.¹ Çalışma için tarihî-

¹ Alanyazına bakıldığında DLT bağlamında sıfatların ve çocuklarla ilgili kavramların inceleme konusu yapıldığı görülmektedir. Sözelimi Mehmet Kara tarafından hazırlanan “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Çocuklarla İlgili Kelimeler” başlıklı makalede DLT içerisinde çocuklarla ilgili kullanılan sözcükler çeşitli başlıklar hâlinde ele alınmıştır (Kara, 2008). Zekerya Batur ve Merve Beştaş’ın hazırladığı “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Çocuk Dünyası ve Çocuk Eğitimi” adlı çalışma doküman incelemesi yöntemiyle hazırlanmış önemli bir çalışmadır. Çalışmada DLT’de çocuk için kullanılan sıfatlara da yer verilmiştir (Batur-Beştaş, 2011). Yaşar Tokay’ın hazırladığı “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Kızgınlık İfade Eden Kelimeler” başlıklı çalışmada DLT’de geçen on bir kızgınlık ifadesi ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Makalede bu on bir kızgınlık ifadesinin beşinin çocuklara yönelik kullanıldığı ifade edilmiştir. Çalışma, bu on bir kızgınlık ifadesini etimolojik ve tarihî-karşılaştırmalı yöntemle oldukça detaylı bir şekilde inceleyen önemli bir üründür (Tokay, 2011). Sema Çalışkan tarafından hazırlanan *Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Sıfatlar başlıklı yüksek lisans tezinde*, DLT’de kullanılan sıfatlar topluca tasnif edilmiştir (Çalışkan, 2012). Hanife Alkan “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te İnsanlar İçin Kullanılan Niteleyiciler” başlıklı makalesinde eserde insanlarla ilgili kullanılan sıfatları çeşitli başlıklar altında sınıflandırmıştır (Alkan, 2013). Veis Karahan, “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Alplik ve Kahramanlıkla İlgili Terimler” başlıklı makalesinde, eser içerisindeki kahramanlıkla ilgili sıfatları göstermiştir (Karahan, 2016). Okan Celal Güngör tarafından hazırlanan *Türkçede Çocukla İlgili Söz Varlığı* başlıklı çalışma, DLT’de çocukla ilgili kullanılan ifadelerle de yer veren oldukça kapsamlı bir incelemedir (Güngör, 2018). Kamile Serbest’in “Dîvânü Lugâti’t-Türk ve Uygur Türklerinde Çocuk Oyunları” başlıklı çalışması halkbilimi ve kültür araştırmaları açısından oldukça önemli bir makaledir (Serbest, 2019). Muharrem Özden’in hazırladığı “Orhon Yazıtlarında ve Divânü Lugâti’t-Türk’te Bulunan İnsan Niteleyicilerinin Anadolu Ağzlarındaki İzdüşümleri” adlı makalede DLT içerisinde çocuklarla ilgili kullanılan sıfatlara da değinilmiştir (Özden, 2020).

Mezkûr konularda son yıllarda da dikkate değer çalışmalar hazırlanmıştır. Yaşar Tokay’ın “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te karşıtlık ilkesine dayalı atasözleri” adlı makalesinde DLT’de kullanılan 49 atasözü karşıtlık ilkesi çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma kapsamında

karşılaştırmalı yöntemin seçilmesindeki amaç DLT'de çocuklarla ilgili kullanılan sıfatların Türk dili içerisindeki tarihî gelişim seyrini göstererek konuya ilişkin daha bütünlüklü bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmaktır. Alanyazında DLT'de çocuklarla ilgili kullanılan sıfatlara değinen birtakım çalışmalar olsa da bu sıfatların Türkçenin farklı devrelerindeki görünümünü ortaya koymak konuyu daha derinlemesine ele alma imkânı sunacaktır. Çalışma için Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Memlûk-Kıpçak, Altın Ordu ve Osmanlı sahalarından çeşitli eserler seçilmiş ve bahse konu olan sözcüklerin bu eserler içerisinde yer alıp almadığı tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin ilgili eserlerdeki durumu her sözcük için ayrı maddelerde gösterilmiştir. Makalenin ana odağını incelenen sıfatların Türkiye Türkçesindeki durumu oluşturduğundan Türkiye Türkçesi ağızlarına ilişkin veriler içeren *Derleme Sözlüğü*'ne de (DS) başvurulmuştur. Bu sayede incelenen sözcüklerin DLT'den Türkiye Türkçesi ağızlarına doğru nasıl bir gelişim izlediği tespit edilmek istenmiştir.

Çalışma için öncelikle Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu'nun hazırladığı *Divânu Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020) adlı eserin dizininde çocukla ilgili kullanılan sıfatlar taranarak tespit edilmiş ve kaydedilmiştir. Tarama sonucunda eser içerisinde çocukla alakalı kullanılan on bir sıfat olduğu görülmüştür. Tespit edilen bu sıfatların yapılarına göre tasnifi aşağıda gösterilmiştir:

1. Tek Başına Kullanılan Sıfatlar

Divânu Lugâti't-Türk'te çocuklarla ilgili kullanılan sıfatların bir kısmı kendisinden sonra bir ad (isim) almamaktadır. Bu tip durumlarda sözcüğün sıfat olup olmadığına tayini sözcüğün anlamından ve tarihsel gelişim çizgisinden yola çıkılarak yapılabilmektedir. DLT'de bu şekilde karşımıza çıkan sıfatlar şunlardır:

- **anaç** “anne gibi akıllıca davranan küçük kız (Küçük kıza sevgi ifade etmek için kullanılır)” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 550); **anaç** “Herkesin anası imiş gibi kendini sevdiiren, küçüklüğünde büyük bir anlayış gösteren kız çocuk. Bu söz, kız için, sevgi izeri olarak söylenir” (Atalay I, 1985, 52).

< **anaç** “*ana* isminin küçültme şekli, sevgi ifadesi olarak kullanılır ve *sevgili anne* gibi manalara gelir. Yalnızca anlam genişlemesine uğramış çeşitli biçimleriyle bir güneybatı dil grubu olan Osmanlıcada yaşamaktadır” (Clauson, 1972, 172); **anaç** “akıllı kız (küçük bir kız hakkında)” (DTS, 43); **ana+ç** (Erdal I, 44); ET. **anaç** “anacığım”, “*ana* ve küçültme (diminutivum) eki olan -ç” (Tietze I, 2002, 170), ***ana+ç** (Gülensoy I, 2007, 69).

DLT'deki atasözlerinde yer alan sıfatlarla meydana getirilen karşıtlıklar da gösterilmiştir (Tokay, 2021). Nuh Doğan, “Divânu Lugâti't-Türk ve Eşdizimlilik: Türkçenin İlk Eşdizim Sözlüğü” adlı çalışmada, DLT'nin bir eşdizim sözlüğü biçiminde tasarlandığını savunmuş, *Sıfatların Mikro Yapısı ve Sıfat Eşdizimleri* şeklinde DLT'de kullanılan sıfatlara ilişkin bir alt başlık da oluşturmuştur (Doğan, 2022). Necip Fazıl Şenarslan ve Berrin Kasımoğlu Dönmez'in “Art ve Eş Zamanlılık Bağlamında Oğul ve Oğlan” adlı makaleleri, bu çalışma kapsamında da ele alınacak olan ve “oğul” ismiyle beraber kullanılan bazı sıfatların ihtiva etmektedir (Şenarslan-Kasımoğlu Dönmez, 2023).

Tarihî: KökTü.- Uyg. HdesA *anaç* “annecik (Prajñāpāramitā için bir ad)” (Wilkens, 2021, 46), **Karahanlı KB-** **Harezmi ME-**, NF-, KE-, **Kıpçak CC-**, **Memlûk-Kıpçak: Kİ-**, TA-, TZ-, KK-, DM-, GT-, İM-, İH-, MG- **Altın Ordu HŞ-**, AOYarlık-, **Osm. anaç** “anaç” (Kanar, 2018, 38).

TT. anaç “şefkatli, anne gibi davranan” (TS, 118) **TT. Ağ. anaç** “huy ve şekil bakımından anneye benzeyen” *Karaözü *Gemerek, Ortaköy *Şarkışla, Soğukpınar *Kangal -Sivas* (DS I, 246).

DLT’de verilen anlamdan hareketle sözcüğün analık vasfıyla öne çıkmış, ana gibi davranan kız çocuklarını niteleyen bir sıfat olduğu düşünülerek bu çalışma kapsamında ele alınmasına karar verilmiştir. Bu sıfat DLT’de kendisinden sonra bir ad almadan kullanılmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde sözcüğün kendisinden sonra ad olarak sözcüğü “anaç kız” biçiminde kullanıldığı tanıklanabilmektedir (Aksoy, 29.10.2023).

anaç sözcüğünün *ana* köküne +(X)ç küçültme eki getirilmesi suretiyle oluştuğu görülmektedir. Sözcüğe *İbnü-Mühennâ Lûgati*’nde “anaç, analaşmış; zekâsı yüzünden cemiyetin anası gibi sayılan kızcağız” anlamları verilmiştir (Battal, 1938, 10). Sözcük tarihî Türk lehçeleri içerisinde yalnızca Eski Uygurcada ve Osmanlı sahasında tanıklanabilmektedir. Eski Uygurcada +(X)ç isimden isim yapma ekinin etkisiyle “annecik” şeklinde sevgi ifadesi taşıyan bir anlamda kullanılmıştır (Wilkens, 2021, 46). Bu kullanımın çocuğu niteleyip nitelemediği belirgin değildir. *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*’nde bu sözcük yine “anaç” şeklinde anlamlandırılmıştır (Kanar, 2018, 38). Redhouse’un *A Turkish and English lexicon: shewing in English the significations of the Turkish terms* adlı eserinde *anaj* maddesinin iki numaralı açıklaması “uyanık; kendi çıkarlarını gözetebilen (çocuk); anne olma yeteneğine sahip” şeklinde açıklanmıştır. Aynı eserin *anajlamaq* maddesinin yine iki numaralı açıklamasında “bir çocuğun olgun kurnazlık göstermesi” şeklinde bir tanım verilmiştir (Redhouse, 1987, 206). Mezkûr sözcük bugün de çok yakın bir anlamda standart Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında karşımıza çıkmaktadır (TS, 118; DS I, 246). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*’nde bu sözcük madde başı olarak tespit edilmiş ve buna “anaç” şeklinde mana verilmiştir (Gaydarci vd., 1991, 13). Sözcüğe Azerbaycan Türkçesinde de *anac*, *anaş* biçimlerinde rastlanmaktadır (Akdoğan, 1999, 25). Elde edilen verilerden hareketle sözcüğün DLT’deki anlamıyla tam olarak örtüşen bir kullanımın diğer dönemlerde mevcut olmadığı görülmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında sözcüğün DLT’deki anlamına yakın bir anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir.

- **ekeç** “bütün kavmin kız kardeşi imiş gibi akıllılık gösteren küçük kız” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 635); “Kendini herkese bir kız kardeş gibi sevdiren, daha, küçüklüğünde anlayış ve zeyreklik gösteren kız. Bu söz, kız çocuğu için bir sevgi izeri olarak söylenir” (Atalay I, 1985, 52).

< “hapax legomenon; *eke*: isminin küçültme formu” (Clauson, 1972, 102); *ekâç* “akıllı bir kızla ilgili olarak kullanılan bir sevgi terimi” (DTS, 167); *äkâ+ç* (Erdal I, 44), *eke* “An.ağl.: yaşı küçük olduğu halde sözleri ve işleri

büyük olan çocuk” (Gülensoy I, 2007, 324-325). Bu sözcükle ilgili ayrıca bk. (Orkun, 1940, 80; Orkun, 1941, 40).

Tarihî: KökTü.- Uyg. HdesA *ākāč* “dişi (vgl./krş. Mo. egeçi)” (Wilkens, 2021, 102), **Karahanlı KB-**, **Harezmi ME-**, NF-, KE- fakat *ekeçi* “çocuk bakıcısı” (Ata, 2019, 589), **Kıpçak CC-**, **Memlûk-Kıpçak: Kİ-**, TA-, TZ-, KK-, DM-, GT-, İM-, İH-, MG- **Altın Ordu HŞ-**, AOYarlık-, **Osm.-**

TT.- fakat *eke* “yaşı küçük olduğu hâlde sözleri ve davranışları büyümüş gibi olan çocuk” (TS, 765) **TT. Ağ.-**

Bu sözcük DLT’de yaşı küçük olduğu hâlde olgunluk gösteren, kendini herkese bir kız kardeş gibi sevdiren küçük kız çocuklarını nitelemek için kullanılmaktadır. Sözcük kendisinden sonra bir ad almamaktadır.

Erdal, *ākāč* isminin bir sevgi göstergesi olarak kullanıldığını ifade etmektedir. İsmi kökeni olan *ākā* şeklinin “abla” veya “anneden daha genç olan teyze” anlamına geldiğini belirtmektedir (Erdal I, 44). Tarihî lehçelerden Eski Uygurcada sözcüğe “dişi” manası verilmektedir. Wilkens ayrıca sözcüğün Moğolcadaki *egeçi* sözcüğüyle karşılaştırılmasını söylemektedir (Wilkens, 2021, 102). Moğolcada *egeçi* sözcüğüyle karşılaşılmakta ve bu sözcüğe “büyük kız kardeş; daha yaşlı (kadın)” anlamı verilmektedir (Lessing, 2003, 472). *Kıyasü’l-Enbiya*’da “çocuk bakıcısı” anlamında *ekeçi* sözcüğü tanıklanmıştır (Ata, 2019, 589). Bu sözcük fonolojik anlamda *ekeç* sözcüğüne benzese de anlam olarak iki sözcük arasında bir paralellik kurulamamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde *ekeç* sözcüğüne “büyük, kocaman, iri; yaşlı, tecrübeli; yaşlı gösteren” (Akdoğan, 1999, 249) anlamlarının verildiği görülmektedir. Görüleceği üzere bu sözcüğe tarihî ve çağdaş lehçelerde “abla, anne, teyze, yaşlı kadın vb.” çeşitli dişil fonksiyonlar yüklenmiştir.

- **ersig** “adama benzer (çocuk)” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 643), (Atalay III, 1985, 128).

< **ersi-* < *er* yapısından *ersig* “erkeksi” (Clauson, 1972, 238); *ersig* “erkek gibi” (DTS, 181); *ersi* “erkeksi” < ET. *ersig* [*er* + *si* similitivum eki] (Tietze I, 2002, 736); *-sİg* ekiyle ilgili detaylı bilgi için bk. (Erdal I, 70-73). *-sİg* ekiyle ilgili ayrıca bk. (Gabain, 1988, 48).

Tarihî: KökTü.- Uyg.-, **Karahanlı KB** *ersig* “erkek, yiğit, mert, cesur, kahraman” (Arat III, 1979, 158), **Harezmi ME-**, NF-, KE-, **Kıpçak CC-**, **Memlûk-Kıpçak: Kİ-**, TA-, TZ-, KK-, DM-, GT-, İM-, İH-, MG- **Altın Ordu HŞ-**, AOYarlık-, **Osm.** *ersi* “erkek gibi” (TTS III, 1511).

TT.- fakat *erkeksi* “erkeği andıran, erkeğe benzeyen, erkek gibi, erkeğimsi, maskülen” (TS, 811) **TT. Ağ.-**

Sözcük köken olarak *er* ismine dayanmaktadır. *er* ismine *-sİ* ve *-G* eklerinin eklenmesiyle oluşmuştur (Clauson, 1972, 238). Banguoğlu bu ekin doğrudan doğruya isimlerden benzetme sıfatları yaptığını belirtmekte ve *oglanısİg*, *ersig*, *begsİg* örneklerini vermektedir (Banguoğlu, 2015, 199). Sözcüğün sıfat olarak kullanılmasına dair *Kutadgu Bilig*’den şu örnek verilebilir: *kimi koğtı erse ay ersig urı / kerek bolsunı it kerek kök böri* (Arat I, 1979, 613). “Ey cesür oğul, Tanrı onu terk

ettikten sonra, ister köpek olsun, ister boz-kurt, hepsi birdir” (Arat II, 1985, 443). Bu beyitte *ersig urı* şeklinde bir sıfat tamlaması görülmektedir. *urı* sözcüğüne DLT’de “erkek evlat” anlamı verilmiştir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 923). Yine *Kutadgu Bilig*’de karşımıza çıkan şu beyitte *ersig kişi* şeklinde bir sıfat tamlaması görülmektedir: *mumı teg bulur erse sen bir tişi / katıġlan yava ığma ersig kişi* (Arat I, 1979, 452). “Böyle bir kadın bulursan, çabuk davran; fırsatı kaçırma; ey mert yiġit” (Arat II, 1985, 326). *ersig* sözcüğü DLT içerisinde şu örnek cümlede karşımıza çıkmaktadır: *bu ogul ol ersig* “bu çocuk adama benzer ve onların huyları ile huylanır” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 400). Tüm bu veriler *ersig* sözcüğünün bu devrede sıfat olarak kullanıldığını gösterir niteliktedir.

Kutadgu Bilig’de ve *Tarama Sözlüğü*’nde sözcük tanımlanmaktadır. *Kutadgu Bilig*’de sözcük “erkek, yiġit, mert, cesur, kahraman” anlamlarında kullanılmıştır (Arat III, 1979, 158). Eser içerisinde *ersig* sözcüğünün çocukla ilintili olarak kullanımına yalnızca 1648. beyitte rastlanmıştır: *uluġ bolġu oġlan ne ersig toġan / kiçigde bolur barça belġü nişan* (Arat I, 1979, 182). “Doġuştan merd ve insan olup, yükselecek olan çocuġun daha küçükken bütün alâmetleri belirir” (Arat II, 1985, 127). Bunun haricindeki beyitlerde *ersig* ifadesi genellikle seslenme unsuru olarak kullanılmıştır. *Tarama Sözlüğü*’nde sözcüğe “erkek gibi” anlamı verilmiştir (TTS III, 1511). Sözcük Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında tanımlanamamıştır. Bu sözcüğe anlamca en yakın biçim Türkiye Türkçesindeki *erkeksi* sözcüğüdür (TS, 811). *erkeksi* biçimine Kâmûs-ı Türkî’de de rastlanmakta ve bu sözcüğe “tavr u hâlden erkeġe benzer (kadın)” şeklinde anlam verilmektedir (Sami, 2016, 76). Görüleceġi üzere burada sözcük kadınlara yönelik bir sıfat olarak değerlendirilmiştir. Redhouse’un sözlüğünde yine *erkeksi* biçimi karşımıza çıkmakta, bu sözcük de aynı şekilde kadına yönelik bir sıfat olarak gösterilmektedir (Redhouse, 1987, 71).

- *isiz* “haşarı çocuk” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 669); *ısız* “ele, avuca sığmayan haşarı çocuk” (Atalay I, 1985, 122).

< *isi:z/issiz* “kötü, fena vb.” (Clouston, 1972, 253); *esiz* “ahlaksız, şımarık bir çocuk” (DTS, 184); *isiz* “kaba, fena” (Gabain, 1988, 275).

DLT’de geçen diġer müştak biçimler:

isizlen- “huysuzlaşmak” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 669); “sevimsizleşmek, yaramazlaşmak” (Atalay I, 1985, 293).

isizlik “kötülük” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 669); “şer” (Atalay I, 1985, 152).

Tarihî: KökTü.- Uyg. HdesA *esiz yabız kişi* “kötü kişi” (Wilkens, 2021, 263), Karahanlı KB *esiz* “fena, kötü” (Arat III, 1979, 160), Harezmi ME-, NF-, KE *isiz* “kötü, fena, hayırsız” (Ata, 2019, 652), Kıpçak CC-, Memlûk-Kıpçak: Kİ-, TA-, TZ-, KK-, DM-, GT-, İM-, İH-, MG- Altın Ordu HŞ-, AOYarlık-, Osm. -.

TT.- TT. Ağ.-

isiz sözcüğü Clauson'un sözlüğünde "kötü, fena" anlamında kullanılmıştır. Clauson bu sözcüğün türetilmiş bir sözcük olup olmadığı konusunda şüphelidir (Clauson, 1972, 253). Sözcük Karahanlı devri dil yadigârlarından biri olan *Kutadgu Bilig*'de sıfat işleviyle kullanılmaktadır. Bu bağlamda şu beyitler örnek gösterilebilir: *isiz kılkı tutma ay elgi uzun / isiz kılkı ulitur ikigün ajun* (Arat I, 1979, 164). "Ey iktidar sâhibi kötü hareketleri benimseme; kötü hareket seni her iki dünyada inletir" (Arat II, 1985, 114). *isiz iş tutunma yırağ tur teze / isiz iş azitur sini yol öze* (Arat I, 1979, 422). "Kötüyü arkadaş edinme, ondan uzak dur, kaç; kötü arkadaş seni yolundan şaşırır" (Arat II, 1985, 303). Bu sözcük *Atebetü'l-Hakayık*'ta da sıfat işleviyle kullanılmaktadır. Bu bağlamda eser içerisindeki şu beyit örnek gösterilebilir: *Esizge yavuma esiz şöhbeti / Seni terkin esiz kılığlık kılar* "Fenâyâ yaklaşma [zîrâ] bed kişi sohbeti / Seni menfûr [ve] fenâ kılıklı yapar" (Edîb Ahmed Yüknêkî, 2019, 192). Clauson'un sözcüğe verdiği anlamdan, *Kutadgu Bilig*'deki ve *Atebetü'l-Hakayık*'taki örneklerden hareketle bu sözcüğün bir sıfat olduğu anlaşılmış ve sözcük çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Sözcük tarihî lehçeler içerisinde Eski Uygur, Karahanlı ve Harezmi sahasında tanıklanmıştır. Bu sahalarda sözcüğe "kötü, fena, hayırsız" anlamlarının verildiği görülmektedir. Sözcük Tun-huang'daki bir yazmada şu şekilde yer almaktadır: *bitgeçi: isiz yabız kul* "kayıd memuru fena esir" (Orkun, 1938, 96). Uigurica II'de de sözcük "isiz yavız" örneğinde tanıklanmaktadır (Müller, 1911, 23). Sözcüğün *Kutadgu Bilig*'deki bir beyitte çocuklarla alakalı kullanıldığı görülür: *oğul kız isiz bolsa kılkı yanğı / ol isiz ata kıldı ıdtı onğı* (Arat I, 1979, 139). "Çocukların tavrı, hareketi kötü ise, o kötülüğü baba yapmıştır; çocuğu iyi olmaktan mahrûm eden odur" (Arat II, 1985, 98). Bu örnekte *isiz* sözcüğünün tıpkı DLT'de olduğu gibi çocukları nitelediği görülmektedir. DLT'de bu sözcüğün -ss- ikizleşmesi sonucu oluşmuş *issiz* formuna da rastlanmaktadır: " 'şirret, gaddar, cür'etkâr' için *issiz kişi* denir. Şedde, mübalağa içindir" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 73). Çağdaş lehçelerden Kazakçada *essiz* "şuurunu kaybeden, şuarsız kimse" sözcüğüne rastlanmıştır (Oraltay vd., 1984, 80). Kırgızcada *eesiz bala* "başiboş/sahipsiz çocuk" ifadesi tanıklanmaktadır (Çankaya, 2014, 661). Kırgızcadaki bu örnek sözcüğün çocukla ilgili kullanımına dair çağdaş lehçeler içerisinde dikkat çekicidir.

- **kötîç** "çocuklara sövüldüğü zaman kullanılan 'ey kış gibi kokmuş' anlamında bir sövüğü sözü" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 742); "genç çocuğa söğüldüğü zaman söylenir. 'Kış gibi kokmuş' demektir, kışa nispet olunur" (Atalay I, 1985, 360).

< hapax legomenon. *köt*'ün küçültme formu (Clauson, 1972, 702); *kötîç* "çocuklarla ilgili olarak kullanılan bir küfür" (DTS, 319).

Tarihî: KökTü.- Uyg.- Karahanlı KB- Harezmi ME-, NF-, KE-, Kıpçak CC-, Memlûk-Kıpçak: Kİ-, TA-, TZ-, KK-, DM-, GT-, İM-, İH-, MG- Altın Ordu HŞ-, AOYarlık-, Osm.-

TT.- TT. Ağ.- fakat *götlek* "haylaz, dalgacı çocuk" *Kocayatak *Serik - Antalya* (DS VI, 2165).

Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe Sözlük'te bu sözcüğe şöyle mana verir: “kötüç, [köt > köt-iç] {eT} sf. 1. (Koku için) göt gibi. 2. (Çocuklar için sövme sözü) pis kokulu; pis. [DLT]” (Çağbayır, 2007, 2803). Yaşar Tokay da makalesinde sözcükle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kelimenin yapısında yer alan +(X)ç ekinin kelimeye kattığı anlam çok açık değildir; ancak Kâşgarlı'nın kelimeye verdiği anlama bakılırsa +(X)ç ekinin bu sözcüğe benzerlik anlamı kattığı anlaşılmaktadır: köt+(i)ç” (Tokay, 2011, 1860). Sözcüğün DLT'deki kullanımının bir hitap, ünlem ifadesi taşıdığını söylemek gerekir. Yine de Çağbayır ve Tokay'ın yorumlarından hareketle sözcüğün çocuklara yönelik bir benzetme, bir niteleme işlevi taşıdığı düşünülmüş ve sözcük çalışma kapsamına alınmıştır.

Clauson, bu tarz bayağı kelimelerin genellikle sözlüklerde yer almadığını ifade eder, sözcüğün *köt* sözcüğünün küçültme formu olduğunu söyler (Clauson, 1972, 702). Sözcük, tarihî Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesinde tanıklanamamıştır.² Türkiye Türkçesi ağızlarında karşımıza çıkmasa da bu sözcükle aynı kökten gelen ve çocuk için kullanılan başka bir sözcük tespit edilmiştir (DS VI, 2165).

- **yiñdegü** “çocuklara söverken kullanılan ‘sümüklü’ (KM: ‘ey bumundan sümük akan’) anlamında bir söz” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 977); “‘sümüklü’ demektir. Çocuklara söğüldüğü zaman böyle denir” (Atalay III, 1985, 387).

< *yiñed*/**yiñde*:- < *yiñ* (Clauson, 1972, 948); *yiñdegü* “sümüklü” (DTS, 262).

Tarihî: KökTü.- Uyg.- fakat *yiñtägü* “nezle, akan burun” (Wilkens, 2021, 905) **Karahanlı KB- Harezm ME-**, NF-, KE-, **Kıpçak CC-**, **Memlûk-Kıpçak: Kİ-**, TA-, TZ-, **KK-**, DM-, GT-, İM-, İH-, MG- **Altın Ordu HŞ-**, AOYarlık-, **Osm.-**

TT.- TT. Ağ.-

Yaşar Çağbayır bu sözcüğe “sümüklü” manasını vermektedir (Çağbayır, 2007, 5336). Aynı karşılık DTS'de de karşımıza çıkmaktadır (DTS, 262). Bu sözcük çocukları fiziksel bir görünüş üzerinden nitelemesi itibarıyla çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Clauson *yiñ* “burun mukusu vb.” (Clauson, 1972, 941) kökenine dayandırdığı sözcüğün hem isim hem sıfat işlevinde kullanılabileceğini ifade eder. Sözcüğün morfolojik gelişimi için iki ayrı seçenek gösterir: *yiñed*/**yiñde*:-

² Bu sözcük *Türkçe Sözlük*'te yer almasa da sözcüğün modern Türk edebiyatında kullanılışına Metin Savaş'ın *Kargalar Derneği* adlı romanında rastlanmaktadır. Sözcüğün roman içerisinde kullanıldığı cümlelerden biri şu şekildedir: “Hepsi burjuva, hepsi Kötüçler Plaza'nın konjonktürel tüketici müritleri” (Savaş, t.y., 309). Harun Görücüler, bu sözcükle ilgili şu bilgiyi kaydediyor: “Kötüç, argoda kış gibi kokmuş anlamına gelen bir sövgüdür. Divan-ı Lügati't Türk'te geçer. Yazar, tıklım tıklım olan AVM'lerin kokusundan yola çıkarak böyle bir isim kullanmış olabilir” (Görücüler, 2018, 158). Metin Savaş'ın romanı ve Harun Görücüler'in yazarın romancılığı ile ilgili hazırlanmış olduğu tez için bk. (Savaş, t.y.; Görücüler, 2018).

(Clauson, 1972, 948). Sözcük *Zur Heilkunde der Uiguren II*'deki şu cümlede yer almaktadır: *kim jinďägü bolsar ptpdi ja[l]yaγu tuz mir bilän burunta usik qılşun* “burnu akan birine, burnuna biber, tuz ve baldan bir tampon (?) yapsınlar” (Rach II 2₂₀’den aktaran DTS, 262). Tokay, yazdığı makalesinde *yiñdegü* sözcüğüyle ilgili ayrıntılı bilgi verdikten sonra şunları söyler: “Bize göre de kelime, *yiñ* ‘burun akıntısı, sümük’ ismine getirilen +*da-*, +*de-* isimden fiil yapma ekiyle oluşturulmuştur. Bu düşünceyle kelimeyi *yiñ+de-gü* şeklinde açıklayabiliriz” (Tokay, 2011, 1793). Eski Uygurcada sözcüğe doğrudan çocukla ilgili bir anlam verildiğine rastlanmasa da DLT’dekine yakın bir anlam verilmiştir (Wilkens, 2021, 905). Eski Uygurcadaki *yiñtägü* sözcüğü hariç sözcüğe tarihî Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesinde rastlanmamıştır.

- **yudug** “Kençek lehçesinde erkek çocuklara küfür için kullanılan bir kelime” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 985); *yudhuğ* “çocuklara sövülen bir kelime. Kençekçe. Bu, ‘yudhut’ sözü gibidir” (Atalay III, 1985, 13).

< “*yo:d-* fiilinden *yoduğ*; erkek çocuklar için kullanılan bir küfür sözü” (Clauson, 1972, 888); *juduy* “alçak (çocuklar hakkında)” (DTS, 674. Eserin “Ekler ve Düzeltmeler” kısmında).

Tarihî: KökTü.- Uyg.- Karahanlı KB- fakat *yoduğ* “iftira, iftira edilen” (Arat III, 1979, 549) **Harezmi ME-**, **NF-**, **KE-**, **Kıpçak CC-**, **Memlûk-Kıpçak: Kİ-**, **TA-**, **TZ-**, **KK-**, **DM-**, **GT-**, **İM-**, **İH-**, **MG-** **Altın Ordu HŞ-**, **AOYarlık-**, **Osm.-**

TT.- TT. Ağ.-

Atalay eserinin üçüncü cildinde bu sözcükle alakalı “bu, ‘yudhut’ sözü gibidir” (1985, 13) demiştir. Yine bu cildin *yudhut* maddesinde şu açıklamaları yapmıştır: “Yudhut neng=hayırsız nesne, kendisinde hayır bulunmayan şey. Bir adama söğüldüğü zaman ‘yudhut’ denir” (1985, 8). Buradan görülüyor ki erkek çocuklara küfür için kullanılan bu sözcük, bu çocukları “hayırsızlık” yönünden nitelenmektedir. Bu sebeple sözcük çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Clauson sözcüğün *yo:d-* fiilinden geldiğini ifade etmektedir. Sözcük kuzeydoğu dil grubu Kırgızcada *joyu:*; Kazakçada *joyu*; kuzeybatı dil grubu Karakalpakça *joyıw* fiillerinde “yok etme, imha etme” vb. anlamlarda varlığını sürdürür (Clauson, 1972, 888). *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te *-d* ekinin birkaç kez fiilden fiil yapma eki olarak kullanıldığı hesaba katılırsa **yo-* “yok olmak, bozmak, silmek” kökünden *yo-d-(u)ğ* biçimine ulaşılabilir. Bu haliyle kelime, “yok ol, defol, defol git!” gibi manalara geliyor olabilir. Yine bu kelimeye çok benzer bir başka biçim de *yudut* sözcüğüdür. Anlam olarak birbirlerinden bir farkı olmayan bu iki sözcüğe Tokay “uğursuz; bozulmuş, mahvolmuş; beceriksiz; hayırsız; yoz” gibi anlamlar vermiştir (Tokay, 2011, 1852-1853). Kelime tarihî lehçelerden Karahanlıcada *yoduğ* şeklinde görülmekte, burada doğrudan çocukla ilgili bir anlam verilemese de “iftira, iftira edilen” anlamı ile küfür, sövgü arasında bir paralellik kurulabilmektedir (Arat III, 1979, 549). Çağdaş lehçelerden Kazakçada Clauson’un ifade ettiği gibi (Clauson, 1972, 888) “yok etmek, imha etmek” anlamında *coyuv* fiiline rastlanmıştır (Oraltay vd., 1984, 105). Sonuç olarak bu sözcüğün DLT’deki ve Clauson’daki anlamlarından hareketle Kençek lehçesinde erkek çocuklara yönelik olarak kullanılan bir küfür

sözcüğü olduğu anlaşılmaktadır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 985; Clauson, 1972, 888). Sözcükle ilgili ayrıca bk. (Karahan, 2013).

2. Oğul/Kız İsmiyle Beraber Kullanılan Sıfatlar

Dîvânu Lugâti't-Türk'te çocuklarla ilgili kullanılan sıfatların bir bölümü kendilerinden sonra *oğul* veya *kız* ismini almaktadır. Bu hâliyle bu tip sıfatlar bir sıfat tamlaması oluşturmakta ve bu tamlamanın sıfat unsuru olarak yer almaktadır. DLT'de bu şekilde karşımıza çıkan sıfatlar şunlardır:

- **aştal (oğul)** “adamin en son çocuğu” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 561); *aştal oğul* “kişinin en sonraki çocuğu” (Atalay I, 1985, 105).

< *aştal* (hapax legomenon) “bir adamin en küçük oğlu” (Clauson, 1972, 257); *aştal oğul* “en küçük oğul” (DTS, 64).

Tarihî: KökTü.- Uyg.- Karahanlı KB- Harezmi ME-, NF-, KE-, Kıpçak CC-, Memlûk-Kıpçak: Kİ-, TA-, TZ-, KK-, DM-, GT-, İM-, İH-, MG- Altın Ordu HŞ-, AOYarlık-, Osm.-

TT.- TT. Ağ.-

Sözcük DLT'de kendisinden sonra *oğul* ismini alarak kullanılmıştır. Burada *aştal* sıfatının çocuğu “en son” çocuk olması yönüyle belirttiği görülmektedir.

Sözcük yalnızca DLT'de rastlanan hapax bir sözcüktür. Taranan diğer eserlerde başka bir örneği tespit edilememiştir. Saadettin Gömeç Kırgız Türkçesinde “yavaşlık, ahestelik, ihtiyat” anlamlarına gelen bir *astalamak* fiili olduğundan bahseder. İnsanın son çocuğu, genellikle yaşının olgunlaştığı, hal ve hareketlerinin yavaşladığı zamana denk geldiği için Gömeç bu fiili *astal* sözcüğüyle ilişkilendirir (Gömeç, 2002, 135). Gulnaz Kraubayeva Moğolistan'da “yedinci torun” manasına gelen *aştın* sözcüğünü tespit etmiştir. Kraubayeva bu sözcüğün Kazak halkının “yedi ata” sistemine dayandırılabilirliğini ifade eder. Bu sistemde “yedinci torun” yedi atanın en son temsilcisidir (Kraubayeva, 2009, 146).

- **ataç** “babaya benzer, baba gibi”; *ataç oğul* “kavmin babasıymış gibi kendini yaşlı gösteren çocuk” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 563); *ataç* “halkın büyüğü imiş gibi büyüklük taşıyan çocuğa *ataç oğul* denir” (Atalay I, 1985, 52).

< *ataç* “*ata*: isminin küçültme şekli” (Clauson, 1972, 43); *ataç oğul* “yetişkin gibi davranan erkek çocuk” (DTS, 66); *ata+ç oğul* (Erdal I, 44), **āt+a+ç* “babacık” (Gülensoy I, 2007, 87).

Tarihî: KökTü.- Uyg. HdesA ataç “sevgili baba” (Wilkens, 2021, 80), **Karahanlı KB- Harezmi ME-, NF-, KE-, Kıpçak CC-, Memlûk-Kıpçak: Kİ-, TA-, TZ-, KK-, DM-, GT-, İM-, İH-, MG- Altın Ordu HŞ-, AOYarlık-, Osm.-**

TT.- TT. Ağ.- fakat *babaç* “her bakımdan babasına benzeyen çocuk” -*Ordu ve köyleri; *Refahiye-Erzincan; Ağcamescit *Kangal-Sivas-Yozgat ve çevresi* (DS II, 448).

Sözcük DLT’de çeşitli özellikleriyle babaya benzeyen, kendini yaşlı gösteren erkek çocukların sıfatı olarak görülmektedir. DLT’de sözcüğün *ogul* adıyla birlikte *ataç ogul* biçiminde tamlama şeklinde kullanılışı da yer almaktadır. Ayrıca yine DLT içerisinde *ataç* sözcüğüyle ilgili bir atasözü de bulunmaktadır: “Ata oğlu ataç togar. Anlamı: Adamın oğlu reşit olunca şüphesiz huyu babasına benzer” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 254).

ata ismine $+(X)\ç$ küçültme ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük tarihî lehçelerden yalnızca Eski Uygurcada bir sevgi ifadesi taşıır mahiyette kullanılmıştır (Wilkens, 2021, 80). Bu kullanımda kastedilen muhtemelen babadır. Zaten babaya yönelik sevgi ifadesi içeren benzer bir kullanıma Gabain de örnek verir: *ataçım* “babacığım” (Gabain, 1988, 43). Sözcük standart Türkiye Türkçesinde saptanamamıştır. Yalnız yukarıda görüleceği üzere Anadolu ağızlarında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’tekine benzer bir anlamla karşılaşılmıştır. Bu durum, DLT ile Anadolu ağızları arasındaki semantik ilişkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir.

- ***kāplıg ogul*** “karındaki zarla beraber doğan ve mübarek sayılan çocuk” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 669); *kap* “anası karında çocuğun içerisinde bulunduğu torba. Bu çocukla beraber doğar; böyle olursa o çocuk uğurlu sayılır ve ‘kaplıg oğul’ denir” (Atalay III, 1985, 146).

< *ka:b* çocuğun rahme sarıldığı ve (bazen) içinde doğduğu zardır; böyle bir çocuk talihli sayılır ve buna *ka:blıg oğul* denir (Clauson, 1972, 578); *qaplıy oğul* “amniyotik keseni içinde doğan bebek” (DTS, 421); -IXgekiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Erdal I, 139-155). Ayrıca bk. (Gabain, 1988, 47).

Tarihî: KökTü.- Uyg. kaplıg “döl yatağı” (Wilkens, 2021, 333) **Karahanh KB- Harezme ME- , NF- , KE- , Kıpçak CC- , Memlûk-Kıpçak: Kİ- , TA- , TZ- , KK- , DM- , GT- , İM- , İH- , MG- Altın Ordu HŞ- , AOYarlık- , Osm.-**

TT.- TT. Ağ.-

DLT’de *kāplıg ogul* şeklinde kendisinden sonra *ogul* adını alarak kullanılan *kāplıg* sözcüğü bünyesinde -IXg ekini taşımaktadır. Banguoğlu’nun da ifade ettiği gibi bu ek “adlara, bazan da sıfatlara gelir ve donanmış olan, sahip olan, sıfatlanmış olan anlamlarında *donatım sıfatları* (adjectif munitif) meydana getirir” (Banguoğlu, 2015, 192). Bu açıklamadan görüleceği üzere *kāplıg* sözcüğü bir sıfattır ve bu sebeple çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

kāplıg sözcüğüne DLT’nin dışında tarihî lehçelerden yalnızca Eski Uygurcada rastlanmıştır. Burada sözcüğe “döl yatağı” anlamı verilmiştir (Wilkens, 2021, 333). Çağdaş lehçelerden Gagavuzcada *kaplı* sözcüğüne “kaplı, örtülü” şeklinde mana verilmiştir (Gaydarci vd., 1991, 134). Görüleceği üzere bu sözcük taranan hiçbir eserde çocuğu niteleyen bir işlevde kullanılmamıştır.

- ***tün kız*** “ilk kız çocuk” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 900); *tun kız* “kadının ilk doğurduğu kız çocuğu” (Atalay III, 1985, 137) / *tün ogul* “ilk erkek çocuk” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 900); “bir kadının ilk çocuğu (ister erkek, ister kız olsun)” (Atalay III, 1985, 137).

< *tu:n* “ilk doğan” (Clauson, 1972, 513); *tun beg* “ilk koca”, *tun oğul* “ilk çocuk (~ oğlan)”, *tun qız* “ilk kız” (DTS, 586); *tün* “ilk doğan (çocuk)” (Tekin, 1995, 180).

Tarihî: KökTü.- Uyg. *tun* “ilk doğan” (Wilkins, 2021, 757) **Karahanlı KB- Harezmi ME- , NF- , KE- , Kıpçak CC- , Memlûk-Kıpçak: KI- , TA- , TZ- , KK- , DM- , GT- , İM- , İH- , MG- Altın Ordu HŞ- , AOYarlık- , Osm.-**

TT.- TT. Ağ.-

Sözcük DLT’de şu şekilde açıklanmaktadır: “*tün oğul* kadının ilki (ilk çocuğu, eşi). Bu da ister erkek ister kız olsun doğurduğu ilk çocuktur. Dişiye *tün kız* denir; ‘ilk kız’ demektir. Kadının ilk eşine de *tün beg* denir” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 403-404). Buradan görülebileceği üzere *tün* sözcüğü çocuğu “ilk, ilk doğan” olması itibarıyla belirtmektedir. Bu sebeple sözcük çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Sözcük tarihî lehçelerden yalnızca Eski Uygurcada DLT’deki anlamıyla tanıklanmıştır (Wilkins, 2021, 757). Bunun haricinde taranan diğer eserlerde sözcüğe rastlanmamıştır. Clauson sözcüğün yalnızca (?) kuzeydoğu Altay ve Teleüt lehçelerinde *tu:n*, Hakasçada *tun*, Tuvacada *dun* şeklinde yaşadığını ifade etmiştir (Clauson, 1972, 513). İbnü-Mühennâ Lûgati’nde *tun* maddesine “ilk çocuk” anlamı verilmekte, sözcüğün başka bir varyantının “tunguç” biçiminde olduğu ifade edilmektedir (Battal, 1938, 76). Sözcük *Altayca-Türkçe Sözlükte* tanıklanabilmektedir. Altaycada *tun* “ilk çocuk”, *tun uulım* “ilk çocuğum”, *tun kas* “ilk kız çocuk” manalarına gelmektedir (Gürsoy-Naskali - Duranlı, 1999, 186). Tuvacada *dun* sözcüğü “ilk doğum, ilk çocuk” manalarını taşımaktadır (Arıkoğlu-Kuular, 2003, 36). Kırgızcada da *tun* sözcüğüne “ilk, ilk çocuk, ilk doğan” manaları verilmiştir (Çankaya, 2014, 545). Sözcük Türkiye Türkçesi ve ağızlarında tanıklanamamıştır.

Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen sözcüklerle ilgili genel bir değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. Ercilasun ve Akkoyunlu’nun (2020) dizininde yapılan tarama sonucunda çocuklarla ilgili toplam on bir sıfat tespit edilmiştir. Bu sıfatların yedisi tek başına kullanılmakta, dördü *oğul* veya *kız* ismiyle beraber kullanılmaktadır:

<u>Tek Başına Kullanılan Sıfatlar</u>	<u>Oğul/Kız İsmiyle Beraber Kullanılan Sıfatlar</u>
anaç	ataç oğul
ekeç	aştal oğul
ersig	kâplıg oğul
isiz	tün kız/tün oğul
kötiç	

yiñdegü

yudug

Bu sıfatların pasta grafiği üzerinde gösterimi şu şekilde yapılabilir:

Şekil 1. DLT'de Çocuklarla İlgili Kullanılan Sıfatlar

Mezkûr sıfatların dördünde $+(X)\ç$ küçültme ekinen yararlanılmıştır. Bu ekin kullanıldığı sıfatların üçü tek başına kullanılmış, biri *ogul* ismiyle beraber kullanılmıştır. Buradan hareketle bu ekin *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te çocuklar için kullanılan sıfatları yapmada işlevsel bir ek olduğu yorumu yapılabilir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre $+(X)\ç$ eki eklendiği kelimeye sevgi, küçültme, büyütme, okşama, eşitlik ve benzerlik gibi anlamlar kazandıran bir ektir. Ayrıca ekin manayı kuvvetlendirme fonksiyonuna sahip olduğu, vurgulu bir ek olduğu da ifade edilmektedir. DLT'de $+(X)\ç$ ekinin eklendiği *anaç*, *ekeç* ve *kötiç* sözcükleri tek başına kullanılırken, *ataç* örneği ise *ogul* ismiyle beraber kullanılmaktadır.³ DLT'de

³ Bu ekle ilgili dil bilgisi kaynaklarında etraflıca malumat bulmak mümkündür. Marcel Erdal Eski Türkçede $+(X)\ç$ ekinin bariz görevinin sevgi sözcükleri oluşturmak olduğunu ifade eder. Bu durumun tek istisnası olarak fahişe anlamına gelen *äkâç it* sözcüğünü gösterir. Erdal DLT'deki *äkâç*, *ataç* ve *anaç* sözcüklerinin yetişkin gibi davranan çocukları ifade ettiğini ve bu sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki *bilgiç* sözcüğünü andırdığını ifade eder (Erdal I, 44-45). Gabain, $+(X)\ç$ eki için *ögüçüm* “anneciğim” ve *ataçım* “babacığim” örneklerini verdikten sonra “küçültme, sevgi ve okşama bildirir” ifadelerini kullanır (Gabain, 1988, 43). Burada dikkat edilirse $+(X)\ç$ ekinin kullanılmasıyla iyelik eki kullanılmıştır. Bu duruma Erdal da dikkat çekmektedir. $+(X)\ç$ ekinin neredeyse tüm örneklerinin iyelik ekiyle görüldüğünü

+*(X)ç* ekinin eklendiği bu dört sıfatta ekin sözcüklere küçültme, sevgi, benzerlik, acıma ve şefkat gibi manalar kattığı savunulabilir. Yine dikkat çekici bir başka husus çocuklarla ilgili kullanılan bu on bir sıfattan üçünün (*kötiç*, *yindegü*, *yuduğ*) sövğu için kullanılmasıdır.⁴

anaç sözcüğü eserde tek başına kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 550; Atalay I, 1985, 52). Bu sözcük tarihî lehçelerden Eski Uygurcada *anaç* “annecik (Prajñāpāramitā için bir ad)” (Wilkens, 2021, 46), Osmanlı sahasında *anaç* “anaç” (Kanar, 2018, 38) biçiminde tanıklanmıştır. Burada sözcüğe Eski Uygurcada verilen mananın çocuğu niteleyip nitelemediği belirgin değildir. Sözcük Türkiye Türkçesinde *anaç* “şefkatli, anne gibi davranan” (TS, 118) anlamıyla, Türkiye Türkçesi ağızlarında ise *anaç* “huy ve şekil bakımından anneye benzeyen” anlamıyla tespit edilmiştir (DS I, 246). *aştal* (*ogul*) sözcüğü yalnızca DLT’de kullanılan hapax bir sözcüktür (Clouston, 1972, 257). Bu sözcükle ilgili olarak Saadetin Gömeç ve Gulnaz Kraubayeva’nın yorumları dikkate değerdir (Gömeç, 2002, 135; Kraubayeva, 2009, 146). Sözcük Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ağızlarında tanıklanamamıştır. *ataç* sözcüğü yine +*(X)ç* küçültme eki ile oluşturulmuş bir sözcüktür (Clouston, 1972, 43). Bu sözcük Eski Uygurcada *ataç* “sevgili baba” formunda karşımıza çıkmaktadır (Wilkens, 2021, 80). Bu sözcüğe benzer bir örnek Türkiye Türkçesi ağızlarında *babaç* “her bakımdan babasına benzeyen çocuk” (DS II, 448) formunda tanıklanmıştır. *ekeç* sözcüğü DLT’de kız çocukları için ve tek başına kullanılan bir sıfattır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2020, 635; Atalay I, 1985, 52). Bu sözcüğe tarihî ve çağdaş lehçelerde “abla, anne, teyze, yaşlı kadın vb.” çeşitli dişil fonksiyonlar yüklenmiştir. Sözcük Eski Uygurcada *ākāč* “dişi” şekliyle karşımıza çıkmaktadır (Wilkens, 2021, 102). Harezmi sahasında *Kıyasü'l-Enbiya*’da *ekeçi* sözcüğü saptanmış ve bu sözcüğe “çocuk bakıcısı” anlamı verildiği görülmüştür (Ata, 2019, 589). Bu iki anlam da sözcüğün DLT’deki kullanımıyla ilgisizdir. Bu sözcüğe benzer anlamda *eke* sözcüğü Türkiye Türkçesinde

söyleyen Erdal bunun sebebinin konuşmacının karşısındaki kişiye duygularını ifade etmek istemesi ve aynı duyguların söz konusu kişiye bir başka kişi tarafından duyulmasının mümkün olmaması olduğunu belirtir (Erdal I, 45). Talat Tekin *Orhon Türkçesi Grameri*’nde +*(X)ç* eki için “küçültme ve sevgi sözcükleri türetir” dedikten sonra *ataç+ım* “babacığım”, *içiç+im* “ağabeyciğim”, *bägiç+im* “beyciğim” ve *kañıç+ım* “babacığım” örneklerini vermektedir (Tekin, 2014, 80-81). Muharrem Ergin işlek olmayan eklerden biri olarak tanımladığı bu ekin eskiden beri *ata-ç*, *ana-ç*, *baba-ç* kelimelerinde görüldüğünü ifade eder. Manayı kuvvetlendirme fonksiyonunda olan ek, Eski Türkçede de, Batı Türkçesinde de hep +*(X)ç* şeklindedir (Ergin, 2009, 175). Tahsin Banguoğlu *-eç adları* maddesinde “*-eç* eski bir küçültme, dolayısıyla berkitme eki olup düşmeli ve vurguludur. Az sayıda adlar ve sıfatlar bırakmıştır” dedikten sonra *anaç*, *babaç*, *begeç*, *ekeç*, *ataç* gibi örnekler vermiştir (Banguoğlu, 2015, 171). Zeynep Korkmaz, *+Aç* maddesinde ekin eklendiği kelimeye büyütme ve küçültme işlevi katan vurgulu bir ek olduğunu ifade eder. Ekin eklendiği kelimeye ad ve sıfat niteliği kattığını belirtir (Korkmaz, 2009, 34). +*(X)ç* ekinin fonksiyonları, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde bu ekin kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için (Yıldırım, 2011)’e bakılabilir. Ayrıca bu ekle ilgili olarak (Tokay, 2011; Miandoab, 2018; Ekici, 2022)’ye de bakılabilir.

⁴ Sövğu ifadesi taşıyan bu üç sıfatla ilgili Yaşar Tokay “Divânü Lugâti’t-Türk’te Kızgınlık İfade Eden Kelimeler” adlı makalesinde oldukça kapsamlı bilgiler vermektedir (Tokay, 2011).

tanımlanmıştır. Sözcük “yaşı küçük olduğu hâlde sözleri ve davranışları büyükmüş gibi olan çocuk” anlamındadır (TS, 765). *ersig* sıfatına iki ek getirilerek çocukla ilgili “erkeksi” anlamına ulaşıldığı görülmektedir (Clauson, 1972, 238). Bu durum çocuklarla ilgili kullanılan sıfatlarda cinsiyetçi yönelimlerin de olabildiğini göstermektedir. Sözcük *Kutadgu Bilig*’de *ersig* “erkek, yiğit, mert, cesur, kahraman” (Arat III, 1979, 158) şeklinde, Osmanlı sahasında *ersi* “erkek gibi” (TTS III, 1511) biçiminde tespit edilmiştir. Bu sözcüğe anlamca yakın bir biçim Türkiye Türkçesinde *erkeksi* “erkeği andıran, erkeğe benzeyen, erkek gibi, erkeğimsi, maskülen” şeklinde tanımlanmıştır (TS, 811). *isiz* sıfatının tarihî lehçelerde “kötü, fena, hayırsız” gibi manalara geldiği görülmektedir. Sözcük tarihî lehçelerden Eski Uygurcada *esiz yabız kişi* “kötü kişi” (Wilkens, 2021, 263), Karahanlı sahasında *esiz* “fena, kötü” (Arat III, 1979, 160), Harezmi sahasında *isiz* “kötü, fena, hayırsız” (Ata, 2019, 652) şeklinde tespit edilmiştir. Bu sıfat standart Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında tanımlanamamıştır. *kāplıg ogul* sözcüğüne *kaplıg* formunda tarihî lehçelerden yalnızca Eski Uygurcada rastlanmıştır. Eski Uygurcada sözcüğün “döl yatağı” anlamında kullanımı dikkat çekicidir (Wilkens, 2021, 333). Sözcük Türkiye Türkçesi ve ağızlarında tanımlanamamıştır. *tün* sözcüğüne Eski Uygurca hariç tarihî lehçelerin hiçbirinde rastlanmamıştır. Eski Uygurcada *tun* “ilk doğan” (Wilkens, 2021, 757) anlamıyla tespit edilen sözcük Türkiye Türkçesi ve ağızlarında kullanılmamaktadır. *kōtiç* sözcüğü tarihî lehçelerde tespit edilememiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında saptanan *gōtlek* “haylaz, dalgacı çocuk” sözcüğü fonolojik olarak *kōtiç* sözcüğüyle benzerlik göstermese de çocuklarla alakalı bir anlam ifade etmesi dolayısıyla not edilmiştir (DS VI, 2165). *yiñdegü* sözcüğü Eski Uygurcada *yiñtägü* “nezle, akan burun” (Wilkens, 2021, 905) anlamıyla tespit edilmiştir. Bu sözcük Türkiye Türkçesi ve ağızlarında tespit edilememiştir. *yudug* sözcüğü tarihî lehçelerde tespit edilememiştir. Yalnızca *Kutadgu Bilig*’deki *yodug* “iftira, iftira edilen” (Arat III, 1979, 549) sözcüğü çocukla ilgili bir anlam ifade etmese de fonolojik ve semantik olarak *yudug* sözcüğüyle paralellik göstermektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan on bir sıfatın genel olarak pek çok tarihî lehçede tanımlanamadığı görülmüştür. Tarihî veya çağdaş lehçelerde bu sıfatların zaman zaman fonolojik ve semantik değişimler yaşadığı da gözlenebilmektedir. İncelenen sıfatlarla ilgili dikkat çekici hususlardan biri, bu sözcüklerin pek çoğunun Eski Uygur sahasında tanımlanabilmesidir. *anaç*, *ekeç*, *isiz*, *kōtiç*, *ataç*, *kāplıg ogul* ve *tün* sıfatları Eski Uygur sahasında çeşitli fonolojik ve semantik değişimlerle de olsa tespit edilebilmektedir. Yine; *anaç*, *ekeç*, *ersig*, *kōtiç* ve *ataç* sıfatlarının izlerine Türkiye Türkçesi veya Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanabilmektedir.

KISALTMALAR

AOYarlık: *Altın Orda Yarlık ve Bitigleri*

CC: *Codex Cumanicus*

DLT: *Dîvânu Lugâti't-Türk*

DM: *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*

DS: *Derleme Sözlüğü*

DTS: *Drevnetyurskiy Slovar*

ET: Eski Türkçe

GT: *Gülistan Tercümesi*

HdesA: *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch – Türkisch*

HŞ: *Hüsrev ü Şîrîn*

İH: *El-İdrâk Haşiyesi*

İM: *İrsâdü'l-Mülûk Ve's-Selatin*

KB: *Kutadgu Bilig*

KE: *Kıyasü'l-Enbiya*

Kİ: *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*

KK: *El-Kavâninü'l-Küllîye Li-Zabtü'l-Lügati't-Türkiyye*

Köktü.: Köktürkçe

ME: *Mukaddimetü'l-Edeb*

MG: *Münyetü'l-Guzât*

NF: *Nehc'ül Feradis*

Osm.: Osmanlıca

TA: *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*

TS: Türkçe Sözlük (TDK)

TT.: Türkiye Türkçesi

TTS: *Tarama Sözlüğü*

TZ: *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye*

Uyg.: Eski Uygurca

Kaynakça

- Aksoy, İlhan. “‘Ataç’ oğlanlar ‘Anaç’ kızlar”. *Milliyet*. 29.10.2023. <https://www.milliyet.com.tr/tatil/arkeoloji/atac-oglanlar-anac-kizlar-6936462>
- Alkan, Hanife. “Dîvânu Lugâti't-Türk'te İnsanlar İçin Kullanılan Niteleyiciler”. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/9 (2013), 561-577.
- Akdoğan, Yaşar. *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*. İstanbul: Beşir Yayinevi, 1999.
- Arat, Reşid Rahmeti. *Kutadgu Bilig I: Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1979.

- Arat, Reşid Rahmeti. *Kutadgu Bilig II: Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985.
- Arat, Reşid Rahmeti. *Kutadgu Bilig III: İndeks*. haz. Kemal Eraslan vd. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1979.
- Argunşah, Mustafa-Güner, Galip. *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Arikoğlu, Ekrem-Kuular, Klara. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Ata, Aysu. *Nechü'l-Feradis, Uştmahlarning Açuk yolu, III Dizin-Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Ata, Aysu. *Kıyasü'l-Enbiya (Peygamberler Kıssaları) I Giriş-Metin-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları, 2019.
- Atalay, Besim. *Ettuhfet-Üz-Zekiyye Fil-Lugat-it-Türkiyye*. İstanbul, 1945.
- Atalay, Besim. *Dîvânu Lugâti't-Türk Tercümesi C. I-V*. Ankara: TDK Yayınları, 1985-1986.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları, 2015.
- Batur, Zekerya-Beştaş, Merve. “Dîvânu Lugâti't-Türk'te Çocuk Dünyası ve Çocuk Eğitimi”. *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*. 6/2, (2011), 247-262.
- Battal, Aptullah. *İbnü-Mühennâ Lûgati (İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün endeksidir)*. Ankara: TDK Yayınları, 1938.
- Caferoğlu, Ahmet. *Kitâb al-İdrâk li-Lisân al Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of-pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 1972.
- Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Çalışkan, Sema. *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Sıfatlar*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Çankaya, Selahaddin. *Kırgız Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara: TDK Yayınları, 1963-1982.
- Doğan, Nuh. “Dîvânu Lugâti't-Türk ve Eşdizimlilik: Türkçenin İlk Eşdizim Sözlüğü”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 9, (2022), 689-713.
- Donuk, Abdülkadir. *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988.
- Edîb Ahmed Yükneki. *Atebetü'l-Hakâyık*. haz. Serkan Çakmak. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

- Ekici, İsmail. “Eski Türkçedeki +(X)ç ve Türkiye Türkçesindeki +(X)ş Küçültme Eki Arasındaki Yapısal ve Anlamsal Paralellikler”. *Dil Araştırmaları* 16/31 (2022), 259-267.
- Ercilasun, Ahmet B.-Akkoyunlu, Ziyat. *Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları, 2020.
- Erdal, Marcel. *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon (I-II)*. Wiesbaden: Otto Harassowitz, 1991.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak, 2009.
- Gabain, Annemarie von. *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK, 1988.
- Ganiyev, Fuat vd. *Tatarca-Türkçe Sözlük*. Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi, 1997.
- Gaydarci, G.A. vd. *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*. çev. İsmail Kaynak-A. Mecit Doğru. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991.
- Gömeç, Saadetin. “Dîvânu Lugâti't-Türk'te Akrabalık Bildiren Terimler”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 20/32 (2002), 133-142.
- Görücüler, Harun. *Metin Savaş ve Romancılığı*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Güngör, Okan Celal. *Türkçede Çocukla İlgili Söz Varlığı*. Konya: Kömen Yayınları, 2018.
- Gürsoy-Naskali, Emine-Duranlı, Muvaffak. *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- İzbudak, Velet. *El-İdrak Haşiyesi*. İstanbul, 1936.
- Kanar, Mehmet. *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Kara, M. “Dîvânü Lügâti't-Türk'te Çocuklarla İlgili Kelimeler”. *Akademik Araştırmalar Dergisi* 39 (2008), 292-305.
- Karahan, Akartürk. *Dîvânu Lugati't Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Karahan, Veis. “Dîvânu Lugâti't-Türk'te Alplık ve Kahramanlıkla İlgili Terimler”. *Studies of the Ottoman Domain* 6/11 (2016), 27-37.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK, 2009.
- Köprülü, Orhan Fuad. “Bey”. *DİA* 6/ 11-12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Lessing, Ferdinand D. *Moğolca-Türkçe Sözlük 1: A-N*. Ankara: TDK Yayınları, 2003.

- Miandoab, Nasrin Zabeti. “Türk dilinde küçültme kavramı ve küçültme ekleri (modern Oğuz lehçeleri ile karşılaştırmalı bir inceleme)”. *Türkoloji Dergisi* 22/1 (2018), 213-237.
- Müller, Friedrich Wilhelm Karl. *Uigurica II*. Berlin, 1911.
- Nadelyaev, Vladimir Mikhaylovich vd. *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad: Leningrad: Akademia Nauk SSSR, 1969.
- Oraltay, Hasan vd. *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, 1984.
- Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları II*. İstanbul: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1938.
- Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları III*. İstanbul: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1940.
- Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları IV*. İstanbul: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1941.
- Özden, Muharrem. “Orhon Yazıtlarında ve Divanü Lügat-it Türk’te Bulunan İnsan Niteleyicilerinin Anadolu Ağızlarındaki İzdüşümleri”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 102 (2020), 146-193.
- Rach II 2₂₀: Rachmati, Gabdullin R. “Zur Heilkunde der Uiguren II”. SBAW. 401-448. Berlin: 1932 (Aktaran: Nadelyaev, Vladimir Mikhaylovich vd. *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad: Leningrad: Akademia Nauk SSSR, 1969).
- Redhouse, James William. *A Turkish and English lexicon: shewing in English the significations of the Turkish terms*. Beirut: Librairie du Liban, 1987.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2016.
- Savaş, Metin. *Kargalar Derneği*. E-kitap: Ötüken Neşriyat, tarih yok. <https://play.google.com/store/books>
- Serbest, Kamile. “Dîvânu Lugâti’t-Türk ve Uygur Türklerinde Çocuk Oyunları”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 13 (2019), 101-114.
- Şenarslan, Necip Fazıl-Kasımoğlu Dönmez, Berrin. “Art ve Eş Zamanlılık Bağlamında Oğul ve Oğlan”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 13, (2023), 857-880.
- Tarama Sözlüğü I-VIII*. Ankara: TDK Yayınları, 1963-1997.
- Tekin, Talat. *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Simurg, 1995
- Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları, 2014.
- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları, 2002.

- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı II*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009.
- Timurtaş, Faruk Kadri. *Şeyhi ve Husrev ü Şîrîn'i*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1980.
- Tokay, Yaşar. "Dîvânu Lugâti't-Türk'te Kızgınlık İfade Eden Kelimeler". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1 (2011), 1789-1800.
- Tokay, Yaşar. "Dîvânu Lugâti't-Türk'te karşıtlık ilkesine dayalı atasözleri". *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 24, (2021), 386-402.
- Toparlı, Recep. *İrşadü'l-Müluk ve 's-Selatin*. Ankara: TDK Yayınları, 1992.
- Toparlı, Recep. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiye*. Ankara: TDK Yayınları, 2003.
- Toparlı, Recep vd. *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Wilkins, Jens. *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcanın El Sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, 2021.
- Yıldırım, Gamze. *Türkçede Benzerlik, Eşitlik İfade Eden İsimden İsim Yapma Ekleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yılmaz, Saffet. "Eski Türk Runik Harfli Metinlerdeki Askerî ve Siyasî Terimler ile Unvan Niteleyicilerin Kazak Türkçesindeki İzleri". *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2019), 208-240.
- Yüce, Nuri. *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: TDK Yayınları, 2014.